УДК. 347.13

Дьяченко А.В.,
викладач кафедри цивільного права
та процесу Харківського економіко-
правового університету

Поняття правочину та його ознаки за цивільним законодавством України

Як відомо, новий Цивільний кодекс (далі – ЦК України) [2] регулює особисті немайнові та майнові відносини, які засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій самостійності їх учасників (цивільні відносини) виключно на засадах приватного права.

Розглядаючи майнові відносини як складову частину предмета цивільного права, слід зазначити, що правочини як підстава їх виникнення займають в системі юридичних фактів центральне місце. Не випадково стаття 202 ЦК України визначає правочин як дію осіб, спрямовану на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Звичайно, законодавче закріплення поняття правочину не відображає всіх його ознак, які дають можливість відмежовувати останні від інших юридичних фактів. Ось чому в сучасній науці цивільного права проблема визначення поняття правочину та виокремлення його ознак викликає все більший інтерес. Їй присвятили свої дослідження, зокрема, О.О. Красавчиков [7], І.Б. Новицький [9], Н.В. Рабинович [10], М.М. Сібільов [3], Ф.С. Хейфец [13]. Але далеко не усі питання цієї проблеми були предметом досліджень, а висловлені при цьому думки та висновки носять дискусійний характер. Актуалізує це питання і суперечливість судової практики щодо питань визнання правочинів недійсними або неукладеними.

Предметом цього дослідження є аналіз базових положень ЦК України, які стосуються правочинів з метою виокремлення їх ознак та формулювання на доктринальному рівні визначення правочину, окреслення подальших перспектив розвитку законодавства в цій сфері.

Враховуючи наукові результати дослідників, спробуємо визначити ознаки правочину.

Перша ознака полягає в тому, що оскільки правочин є дією осіб, він завжди – вольовий акт. За цією ознакою правочин відрізняється від юридичних фактів – подій, настання чи ненастання яких не залежить від волі осіб.

Слід зазначити, що спонукальні стимули діяльності людини повинні бути усвідомлені нею, щоб перетворитися у її волю. Перед тим, як вчинити дію, людина обмірковує потребу, вибирає спосіб її задоволення і тільки після цього приймає рішення. Саме тому слід визнати справедливою позицію В.С. Толстого, що процес формування волі людини, спрямований на вчинення правочину (волеутворення), проходить три стадії: виникнення потреби та усвідомлення способів її задоволення; вибір способу задоволення потреби; прийняття рішення про вчинення правочину [12]. І саме тому не можна погодитися з І.Б. Новицьким в тім, що як в правочині, так і в правовідношенні, що виникає з нього, проявляється воля держави, врегульована нормами права, які виражають волю держави [9, с. 9].

Незважаючи на те, що воля має велике значення для права і складає необхідну передумову виникнення права, будучи тільки внутрішньою волею особи, вона не здатна впливати на виникнення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків. Для цього внутрішня воля повинна стати надбанням інших осіб, вона повин-на бути проявлена зовні, бо в іншому випадку вона не матиме юридичного значення. Але воля – це лише внутрішнє бажання особи вчинити правочин, яке не може впливати на виникнення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків. А що стосується рішення особи про вчинення правочину, то воно доводиться до відома інших осіб через волевиявлення. Саме завдяки волевиявленню воля стає доступною для сприймання її іншими особами. Отже, у правочині слід виокремлювати волю і волевиявлення. Обидва ці елементи є необхідними та рівнозначними. Тільки в їх єдності закладена сутність правочину, а відсутність будь-якого з цих елементів означає відсутність правочину.

Слід погодитися з М.М. Агарковим, що воля, яка виражена зовні, не перестає бути волею. Але з іншого боку цивільні відносини, встановлені правочином, не припиняються від того, що учасники правочину припинили усвідомлювати або бажати цих відносин [4, с. 114].

Як вірно зазначив І.Б. Новицький, воля, яка є не об'єктивованою зовні не має значення для права. Тобто, право не надає значення одному психологічному процесу утворення волі [9, с. 19]. А для права є важливим об'єктивований результат цього психологічного процесу.

Розглядаючи питання щодо вчинення правочинів юридичними особами, слід зазначити, що процес волеутворення у юридичних осіб проходить дещо складніше, ніж у фізичних. Будучи суб'єктом цивільного права, юридична особа здатна формувати та виявляти свою волю. Причому воля юридичної особи – це саме її воля, хоч психологічно вона вироблена та виявлена людьми. При дослідженні порядку та процесу волеутворення і волевиявлення юридичних осіб необхідно зазначити, що згідно зі ст. 92 ЦК України, юридична особа набуває своїх прав і обов'язків та здійснює їх через своїх учасників та представників.

Як слушно зазначає В.І. Борисова, що в першому випадку законодавець немов би легалізує можливість учасників своїми діями набувати для юридичної особи певні права і обов'язки [3, с. 131]. В той же час законодавець проводить ідею певного обмеження такої можливості, тобто, це може відбуватися лише у випадках, передбачених законом.

Що стосується представників юридичної особи, то до них законодавець відносить як орган самої юридичної особи, так і особу, яка за законом чи установчим документом юридичної особи виступає від її імені.

Більше того, серед органів юридичної особи за призначенням відрізняють органи, які утворюють волю та водночас представляють юридичну особу зовні при вчиненні нею правомірних юридич-них дій, у тому числі правочинів (рада директорів, голова правління тощо) і органи юридичної особи, які утворюють її волю, але не представляють юридичну особу зовні, зокрема, загальні збори акціонерів. Як вірно зазначає Ф.С. Хейфец, юридична особа набуває цивільних прав і бере на себе цивільні обов'язки через свої органи, які діють в межах прав, наданих ним відповідно до закону чи установчими документами. Це означає, що дії органу є діями самої юридичної особи [13, с. 10]. До того ж орган юридичної особи може доручити вчинення правочину і своєму представнику за довіреністю, який в даному випадку здійснює волю юридичної особи. Звісно, і у відносинах представництва юридичної особи законодавець зробив

певні застереження. Насамперед, це стосується, по-перше, обов'язку органу юридичної особи або особи, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень. По-друге, наразі завдання юридичній особі членами її органу та іншими особами, які відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступають від її імені, збитків, вони нестимуть солідарну відповідальність.

Таким чином, формування волі юридичної особи носить, як правило, колективний характер за винятком юридичної особи, створеною однією фізичною особою. Волевиявлення ж здійснюють тільки відповідні органи юридичної особи, або її учасники, або особи, які відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступають від її імені. Однак, дійсним учасником своїх правовідносин є сама юридична особа.

Для укладення договору (правочину) зустрічні волі сторін повинні знайти зовнішнє вираження і бути погодженими. Причому способи виявлення або вираження волі можуть бути різними. З одного боку, сторони можуть бути вільними у виборі того чи іншого способу виявлення волі, а з іншого – спосіб волевиявлення в правочині може бути передбачений законодавством або домовленістю сторін. Вважаємо, що спосіб волевиявлення і форма правочину є тотожними категоріями. Що стосується форми правочину, то в науці існує кілька її визначень. Зокрема, на думку Я.А. Куника, під формою правочину розуміється спосіб вираження волі його сторін [8, с. 10]. В свою чергу, І.Б. Новицький розглядав форму правочину, як спосіб, за допомогою якого фіксується волевиявлення, спрямоване на вчинення правочину [9, с. 56].

Враховуючи вищевикладене, вважаємо доцільним зазначити, що форма правочину є спосіб фіксації волевиявлення як зовнішнього прояву внутрішньої волі.

Друга ознака полягає в тому, що правочин – це завжди правомірна дія. За даною ознакою правочини відрізняються від правопорушень. Правомірність правочину означає, що за ним визнається властивості юридичного факту, який породжує ті правові наслідки, настання котрих бажають його суб'єкти.

У зв'язку з використанням у цивільному законодавстві терміна "недійсний правочин" у науці виникла необхідність визначення правової природи недійсного правочину та його співвідношення з

правочином, як правомірною дією. Цим проблемам присвятили свої дослідження М.М. Агарков, Д.М. Генкін, О.О. Красавчиков, І.Б. Новицький, Н.В. Рабинович, В.П. Шахматов, Ф.С. Хейфец та інші дослідники. Але висловлені при цьому думки та висновки носять дискусійний характер. Зокрема, Д.М. Генкіним була висловлена думка, що правомірність не є необхідною ознакою правочину і має значення лише при встановленні його правових наслідків [6, с. 50].

З цього приводу слід відзначити позицію В.П. Шахматова, який, вважаючи, що дійсні і недійсні правочини є в рівній мірі правочинами, відносив правомірність дії тільки до ознаки дійсного правочину [14, с. 136-137].

Що стосується результатів досліджень М.М. Агаркова, О.О. Красавчикова, Н.В. Рабінович, то зазначені автори з деякими застереженнями солідаризуються з тим, що правочинами можуть бути лише правомірні дії, а недійсні правочини не є правочинами [4, с. 47-48], [7, с. 120], [10, с. 157-158]. Зокрема, Н.В. Рабінович вважала недійсний правочин за своїм змістом, формою і спрямованістю правочином, але в той же час і правопорушенням, бо він порушує норму права, але правопорушенням "особливого порядку". Далі вона відзначала, що протиправним є не тільки протизаконне винне заподіяння шкоди, але й інші протиправні дії (безпідставне збагачення, незаконне заволодіння чужою власністю, невиконання договірних зобов'язань). До цієї ж категорії неделіктних правопорушень, як свідчила Н.В. Рабінович, можна віднести і недійсні правочини [10, с. 12]. Останні теж являють собою порушення конкретної або загальної норми права і повинні призводити до наслідків, властивих будь-якій неправомірній дії, а саме: до недопущення збереження їх в силі і настання зумовленого ними правового ефекту, усунення результату, який вже настав, поновлення стану, відповідно до закону.

Протилежної точки зору дотримувався І.Б. Новицький. Як на його думку, суворе розмежування правочину і правових наслідків необхідно для протиправного правочину, бо не можна сказати, що він зовсім не викликає жодних юридичних наслідків: він не призводить до тих результатів, на досягнення яких він був спрямований, а в результаті його виконання для осіб, що його вчинили, настають інші небажані наслідки. Звідси робиться висновок, що правомірність дії слід відносити до типу даного правочину, а не до будь-якого конкретного правочину, який за своїм змістом може

бути і неправомірним, недійсним [9, с. 65-67]. Отже, позиція І.Б. Новицького майже не відрізняється від позиції Д.М. Генкіна, бо визнання того факту, що правомірність дії відноситься тільки до типу даного правочину, а конкретний правочин може бути і неправомірним, по суті веде до визнання недійсних правочинів (конкретних) правочинами, і це знищує різницю між ними і правопорушеннями.

Викладене свідчить про те, що, незважаючи на деяку протилежність поглядів, більшість авторів поєднує однакова оцінка дії, що складає правочин, – вона може і повинна бути тільки правомірною. Не може бути визнана переконливою і аргументація протилежної точки зору, викладеної Д.М. Генкіним, що визнання недійсних правочинів правочинами (як різновид юридичних фактів) стирає загальноприйняту відміну між правочинами і неправомірними діями – деліктами. Для правочину як юридичного факту, на відміну від делікту, є характерним наявність дії (волі), спрямованої на встановлення, зміну або припинення цивільних правовідносин, тоді як при делікті особа, що його вчинила, зазвичай не бажає настання тих чи інших правових наслідків. Та обставина, що із факту вчинення правочину можуть наставати не ті юридичні наслідки, до досягнення яких прагнули сторони, або не позитивні, а негативні наслідки, не перетворює правочин у делікт. Вважаємо, позиція Д.М. Генкіна, що правомірність або протиправність не є необхідним елементом правочину як юридичного факту, а визначає лише ті чи інші наслідки правочину [6, с. 50], потребує уточнення. Насамперед, тому що правочин від деліктів відрізняє не тільки спрямованість на набуття, зміну і припинення цивільних правовідносин, але й та обставина, що правочини є діями дозволеними законом, а делікти – діями неправомірними. Крім того, правочин завжди спрямований на досягнення позитивного результату, до якого і прагнуть сторони. Настання ж негативних наслідків не є характерним для прагнення суб'єктів самого правочину. Безумовно, негативні правові наслідки викликають не тільки недійсний правочин, але й делікт, хоч і в тому і в іншому випадку особи, що їх вчинили, не бажають їх настання. Однак, з цього не випливає висновок, що делікт є правочином.

Щодо ствердження Д.М. Генкіна, що якщо правомірність або неправомірність не є необхідним елементом правочину як юридичного факту, то вона знищує різницю між правочином і правопо-

рушенням і не дає можливості розмежувати ці юридичні факти один від одного [6, с. 50].

Враховуючи вищевикладене, слід підкреслити, що правомірність дії, як ознака правочину, складає його сутність. Більше того, правомірність дії – це конститутивний елемент правочину, що відрізняє його від правопорушення. Не випадково відсутність в конкретному правочині елемента правомірності означає, що дія, яка вчинена як правочин, насправді є не правочином, а правопорушенням.

Ось чому цивільне право завжди виходило з презумпції правомірності правочину, хоча зазначена презумпція знайшла своє відображення лише в ст. 204 ЦК України, згідно з якою правочин є правомірним, якщо його недійсність прямо не встановлена законом або якщо він не визнаний судом недійсним.

Таким чином, встановлення у ЦК України підстав визнання правочинів недійсними свідчить: законодавець лише вказує на те, що у цих випадках замість вчинення правочину вчинені неправомірні дії.

Що ж стосується недійсних правочинів, які є неправомірними діями, то вони являють собою правопорушення. Відсутність в системі цивільного права категорії неделіктних правопорушень свідчить тільки про те, що вона повинна бути розроблена. Але, думається, це не дає жодних підстав відносити недійсні правочини до інституту правочинів, тобто, до правомірних юридичних дій, спрямованих на досягнення певного позитивного результату, до якого прагнули учасники правочину.

В свою чергу слід підкреслити, що недійсний правочин, будучи правопорушенням, може бути таким, що порушує норми лише сфери приватного права, або, як норми приватного, так і публічного права.

Третя ознака правочину полягає в тому, що він є дією суб'єктів цивільного права, які завжди є рівними особами. Ця рівність забезпечується Конституцією України, зокрема, її ст. 21 передбачає, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними [1]. Юридична рівність учасників цивільних відносин закріплена і в ч. 1 ст. 1 ЦК України. До речі, слід зазначити, що ЦК України називає суб'єктів цивільного права учасниками цивільних відносин.

Коло учасників цивільних відносин, відповідно до чинного за-

конодавства, складається з двох груп. По-перше, до учасників цивільних відносин слід відносити таких суб'єктів приватного права, як фізичні особи та юридичні особи приватного права. По-друге, згідно з ч. 2 ст. 2 ЦК України, учасниками цивільних відносин можуть бути також держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права.

Слід зазначити, що в науці останнім часом виникла проблема щодо визначення правового статусу другої групи учасників цивільних відносин. З одного боку, європейське цивільне законодавство виходить з того, що держава, адміністративно-територіальні одиниці, державні установи, торгові та промислові палати, а в деяких країнах, окремі державні підприємства відносяться до юридичних осіб публічного права. До того ж при розробленні ЦК України пропонувалося державу, Автономну Республіку Крим (далі – АРК) і територіальні громади разом з іншими публічними утвореннями (органами державної влади, органами влади АРК, органами місцевого самоврядування, державними підприємствами тощо) визнати юридичними особами публічного права. У зв'язку з цим не можна не погодитись з В.І. Борисовою, що держава – це універсальна політико-управлінська система в суспільстві, що виконує публічні функції і виступає в ньому як цілісний суб'єкт, і як система пов'язаних між собою інститутів і структур, що здійснюють її функції, зокрема, правотворчу функцію. Крім цього, конститутивною ознакою держави завжди є публічна влада [3, с. 160]. Саме ці чинники унеможливлюють застосування концепції юридичної особи публічного права для держави та інших публічних утворень при їх виступі в цивільних відносинах, заснованих на засадах юридичної рівності та вільного волевиявлення їх учасників. Як слушно зазначив П. Віткявічюс, цивільну правоздатність, наприклад, держави неможливо розглядати ізольовано від її політичної влади [5, с. 76].

Ось чому з приводу визначення правового статусу другої групи учасників цивільних відносин в науці виникла інша точка зору. Тому не випадково законодавець вже в останній редакції ЦК України не відніс ані державу, ані інші публічні утворення до юридичних осіб публічного права, визнавши, між тим, їх самостійними учасниками цивільного обороту.

Як вже зазначалось, правочин завжди є юридичним фактом приватного права. Оскільки згідно з ч. 1 ст. 1 ЦК України, особа,

яка вчиняє правочин, бере участь у цивільних відносинах на засадах юридичної рівності, вільного волевиявлення, майнової самостійності, то є усі підстави стверджувати, що ця особа є суб'єктом приватного права.

Щодо фізичних осіб і юридичних осіб приватного права це ствердження не викликає сумніву. Однак, для держави, юридичних осіб публічного права та інших публічних утворень як учасників цивільних відносин вказана позиція потребує певного пояснення. Зокрема, слід зазначити, що держава, юридичні особи публічного права та інші публічні утворення діють у цивільних відносинах на рівних правах з іншими учасниками цих відносин. Тобто, коли держава, юридична особа публічного права та інші публічні утворення, вчиняють правочин, то їх статус дорівнюється статусу інших учасників цивільних відносин – суб'єктів приватного права.

Викладене вище дає підстави зробити наступний висновок: як юридичний факт приватного права, правочин завжди вчиняється суб'єктом приватного права.

Четвертою ознакою правочину є те, що він є не будь-якою дією, а лише такою, що спеціально спрямована на досягнення певного правового результату – набуття, зміну або припинення цивільних правовідносин.

Ознака спрямованості на досягнення певного правового результату відмежовує правочин від інших правомірних дій, зокрема, юридичних вчинків, з якими закон пов'язує відповідні правові результати, незалежно від того, чи була у особи мета досягнення такого результату. Це стосується створення творів літератури, науки, мистецтва. Разом з тим, як справедливо вказує Ф.С. Хейфец, зазначена ознака наближує правочин до деяких адміністративних актів, які не встановлюють загальну юридичну норму, що визначає обов'язкові правила поведінки [13, с. 15].

Не викликає сумніву позиція І.Б. Новицького, що правочини повинні чітко відмежовуватися від подібних адміністративних актів, яким також притаманна ознака спрямованості на досягнення певного правового результату [9, с. 13]. За своєю природою адміністративний акт являє собою волевиявлення органу державного управління в межах його компетенції, спрямоване на набуття, зміну або припинення прав і обов'язків. Оскільки деякі адміністративні акти, зокрема, видання ордеру на зайняття житлового приміщення, спрямовані на набуття, зміну або припинення цивільних

відносин, то в цьому проявляється їх схожість з правочином.

Однак, відміна адміністративного акту від правочину зумовлена наступними чинниками. По-перше, акти органів держаної влади, органів влади Автономної Республіки Крим (далі – АРК) та органів місцевого самоврядування, тобто, адміністративні акти, за своєю правовою природою є юридичними фактами публічного права. Натомість, як вже зазначалось, правочин завжди є юридичним фактом приватного права.

По-друге, в установлених адміністративним актом цивільних відносинах немає рівності сторін, оскільки орган державної влади, орган влади АРК або орган місцевого самоврядування виступає тут як орган управління, і його воля є обов'язковою для тих осіб (фізичних та юридичних), до яких вона адресована. В правочині ж його учасник незалежно від того, ким він являється, бере участь в цивільних відносинах не як представник органу державного управління, що виражає волю через розпорядження, а як рівноправний суб'єкт приватного права.

По-третє, якщо правочин безпосередньо встановлює, змінює або припиняє цивільні відносини, то адміністративний акт встановлює адміністративні відносини між органом, що його видав, і адресатом: саме на підставі акта буде встановлено, змінено або припинено цивільні відносини.

По-четверте, якщо можливості суб'єктів приватного права щодо вчинення правочинів утворюють елемент змісту їх цивільної дієздатності, то акти органів державної влади, органів влади АРК та органів місцевого самоврядування видаються в межах компетенції зазначених органів – суб'єктів публічного права.

Отже, зазначені чинники дають підставу стверджувати про відміну правочинів від адміністративних актів, спрямованих на набуття, зміну або припинення цивільних правовідносин, хоча, як правочинам, так і вказаним адміністративним актам притаманна спрямованість на набуття, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків.

Як вже зазначалося, настання, зміна або припинення цивільних прав та обов'язків як результат правочину зумовлені волею сторони (сторін) правочину. Саме вольова ознака правочину тісно пов'язана з такими правовими категоріями як мета (підстава) правочину, його правовий результат і мотив, за яким він вчиняється. Слід підкреслити, що на доктринальному рівні і досі існують супе-

речки щодо змісту зазначених правових категорій. Відомо, що значення їх виокремлення зумовлено наступними чинниками. По-перше, співвідношення мети та правового результату правочину впливає на дійсність правочину. По-друге, аналіз змісту умовних правочинів не може проводитися без встановлення мотиву правочину.

Що стосується мети правочину, то в науці з цього приводу були висловлені різні погляди. Деякі автори обмежуються твердженням, що метою правочину є встановлення, зміна або припинення правовідносин. Так, В.А. Рясенцев виокремлює підставу правочину (causa), вважаючи, що вона є безпосередньою правовою метою правочину. Звісно, що підставою правочину є типовий для даного виду правочинів безпосередній правовий результат, заради якого вони вчинені. Не випадково підстава правочину уособлює безпосередню правову мету або безпосередній правовий результат, якого сторони (сторона) мають на увазі, вчиняючи правочин [11, с. 184-185].

Зазначена позиція В.А. Рясенцева здобула певного уточнення. Зокрема, В.П. Шахматов вважав, що поняття “мета” та “підстава” знаходяться в різних площинах [14, с. 68].

Більш того, на думку Ф.С. Хейфеца, “мета” і “підстава” не є тотожними поняттями. Зокрема, мета в правочині – це те, чого прагнуть учасники правочину, а підстава правочину – це те, на чому ґрунтується правочин, так зване ядро правочину. Однак, в правочині і мета, і підстава означають одне і те ж [13, с. 18].

Таким чином, мета правочину – це намір осіб, що вчиняють правочин, досягти правового результату, ним передбаченого. Типова для даного виду правочинів правова мета, заради якої він вчиняється, йменується в науці підставою правочину, остання повинна бути законною і здійснимою.

Хоча законодавство не встановлює спеціальної норми щодо здійснимості мети правочину, ця ознака вірно відзначена В.А. Рясенцевим. Якщо на момент вчинення правочину його мета не є здійснимою, то правочин не має юридичної сили (наприклад, заповіт на користь особи, про смерть якої спадкодавець не знав на момент складання заповіту).

Звісно, мета (підстава) властива будь-якому правочину, оскільки він не може бути вчинений за відсутністю підстави щодо його вчинення. Не випадково наявність мети правочину впливає на його

дійсність. Однак, інколи, як виняток, закон не пов'язує дійсність правочину з його метою. Такий правочин в науці йменується абстрактним. Відомо, що абстрактний характер носить вексель, пред'явлений до платежу не первісним держателем. В цьому випадку не викликає сумніву, що підстава видання векселя первісному держателю відпала.

Щодо правового результату правочину, то він уособлює юридичні наслідки, що виникають у суб'єктів при вчиненні правочинів, зокрема, виникнення права власності на річ при здійсненні купівлі-продажу.

Як слушно зазначає М.М. Сібільов, для правочину, який було виконано, характерним є те, що мета і правовий результат збігаються. Не можуть співпадати мета і правовий результат у випадках, зокрема, коли у вигляді правочину вчинюються неправомірні дії (наприклад, при укладенні фіктивного правочину) [3, с. 216].

Що стосується мотиву, то він завжди являється необхідним елементом будь-якого вольового акту. Мотив – це усвідомлене спонукання, що зумовлює дію для задоволення будь-якої потреби людини.

Звісно, мотив правочину являє собою психологічну підставу його вчинення, але він знаходиться поза межами правочину. Мотив лише дає відповідь: чому саме особа вчинює правочин. За загальним правилом, як слушно зазначав І.Б. Новицький, мотив, за котрим вчинено правочин, юридичного значення не має [9, с. 23]. І лише в умовних правочинах сторони за згодою можуть надавати йому правове значення. У цих випадках мотив стає умовою, тобто, елементом змісту умовного правочину. Не випадково ЦК України в ч. 1 ст. 229 встановлює, що помилка щодо мотивів правочину не має істотного значення, крім випадків, встановлених законом.

Не можна не погодитися з Ф.С. Хейфецем, що цивільний оборот був би занадто ускладненим та хитливим, якби була можливість оспорювати правочин через те, що мотиви не виправдалися [13, с. 17].

Отже, такі правові категорії, як мета, правовий результат та мотив правочину тісно пов'язані з такою ознакою правочину, як спрямованість на настання цивільно-правових наслідків.

Оскільки відповідно до ч. 5 ст. 203 ЦК України правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що зумовлені ним, то мусить існувати певний чинник, котрий забезпечував би

реальне настання зазначених правових наслідків. Відомо, що відсутність спрямованості правочину на реальне настання зумовлених ним правових наслідків дає підстави стверджувати про фіктивність (неправомірність) такого правочину. Не випадково, таким чинником слід вважати правомірність правочину, що дає підстави відзначити п'яту ознаку правочину – правомірний характер дії забезпечує реальне настання правових наслідків.

Таким чином, на підставі вищевикладеного слід виокремити наступні ознаки правочину. По-перше, правочин являє собою дію – вольовий акт. По-друге, правочин – це правомірна дія. По-третє, правочин – це дія суб'єктів цивільного (приватного) права. По-четверте, правочин завжди спрямований на настання цивільно-правових наслідків. І по-п'яте, правомірний характер дії забезпечує реальне настання правових наслідків.

Звісно, зазначений перелік ознак правочину не є вичерпним, що дає змогу говорити про перспективність проведення досліджень в цій сфері. Оскільки розглянуті ознаки носять загальний характер для усіх правочинів, то, враховуючи кожну з них, доцільно запропонувати наступне доктринальне визначення правочину.

Правочин – це вольова дія суб'єктів цивільного (приватного) права, спрямована на реальне настання цивільно-правових наслідків, забезпечених правомірністю такої дії.

Література

1. Конституція (Основний Закон) України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Голос України. – 12.03.2003. – № 45-46; – 13.03.2003. – № 47-48.

3. Цивільне право України: Підручник у 2-х т. Т.1 / За загальною редакцією В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої та В.Л. Яроцького – К.: Юринком-Інтер, 2004.

4. Агарков М.М. Обязательства по советскому гражданскому праву. – М.: 1940

5. Виткявичюс П. Гражданская правосубъектность Советского государства. – Вильнюс: Минтис, 1978.

6. Генкин Д.М. Недействительность сделок, совершенных с целью, противной закону // Ученые записи ВИЮН. – 1947. – Выпуск 5.

7. Красавчиков О.А. Юридические факты в советском гражданском праве. – М.: Госюриздат, 1958.

8. Куник Я.А. Гражданско-правовые сделки. Представительство. – М.: 1960.

9. Новицкий И.Б. Сделки. Исковая давность. – М.: Издательство юридической литературы, 1954.

10. Рабинович Н.В. Недействительность сделок и ее последствия. – Издательство Ленинградского Университета, 1960.

11. Рясенцев В.А. Советское гражданское право. – М.: 1965. – Т. 1.

12. Толстой В.С. Понятие и значение односторонних сделок в гражданском праве: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – М.: 1966.

13. Хейфец Ф.С. Недействительность сделок по российскому гражданскому праву. – М.: Юрайт, 2000.

14. Шахматов В.П. Составы противоправных сделок и обусловленные ими последствия. – Томск: 1967.